

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

Анотація. Стаття аналізує наукові дослідження щодо розуміння категорії «соціальний капітал». Виявлено напрямки впливу соціального капіталу на економічний розвиток. На прикладі сфери охорони здоров'я показано взаємозв'язок між рівнем розвитку соціального капіталу суспільства та рівнем мінізації економіки.

Ключові слова: економічна політика, соціально-економічний розвиток, соціальний капітал, соціальна відповідальність

Аннотация. Статья анализирует научные исследования в области понимания категории «социальный капитал». Выявлены направления влияния уровня развития социального капитала на экономическое развитие. На примере сферы здравоохранения показана взаимозависимость между уровнем развития социального капитала общества и уровнем тенезации экономики.

Ключевые слова: экономическая политика, социально-экономическое развитие, социальный капитал, социальная ответственность.

The summary. The Article investigates vectors of influence of the social capital on economic development. In article is shown the interdependence between a level of development of the social capital and a level of shadow economy (by the example of sphere of public health services). As a result of research: the state stimulation of development of economy of Ukraine should take into account and development of the social capital.

Key words: Economic policy, social and economic development, the social capital, the social responsibility.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями Традиційно проблеми стимулювання економічного розвитку країни пов'язуються з рівнем розвитку продуктивних сил, ефективністю державної економічної політики та обсягами надходження іноземних інвестицій. Системні документи щодо соціально-економічного розвитку країни, зокрема Програма діяльності уряду та Державні програми соціально-економічного розвитку на 2008р., 2009р. та 2010р., при визначенні чинників економічного розвитку оцінюють у першу чергу ті самі складові, проте додається ще якість бізнес-середовища, податкова та грошова-кредитна політика.

Останнім часом, переважно за ініціативи міжнародних фондів (USAID, UNIDO) в Україні з'являється розуміння, що крім економічних чинників на рівень, темпи і якість економічного зростання суттєво впливає такий чинник, як соціальний капітал. Розуміння ролі та місця соціального капіталу у системі поля чинників, що впливають на економічний розвиток поки що знаходиться на стадії теоретичного осмислення, яке було започатковане працями С. Нака та Ф. Кіфера. Частково висвітлюється дане поняття у працях Макаренка І.П. та Нурєєва Р.М., проте обмеженість

кількості публікацій залишає велику низку проблем, що потребують глибокого концептуального аналізу, поза увагою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Дослідження впливу соціального капіталу на економічний розвиток було започатковано у працях Дж. Коулмана, Г. Лурі, пізніше розвинуто у дослідженнях С. Нака та Ф. Кіфера. Категорія «соціального капіталу» є системоутворюючою базою для комплексного дослідження проблеми державного розвитку у зрізі концептуальних положень соціології, політології, економіки та теорії державного управління. У останніх дослідженнях провідних російських вчених, зокрема І. Діскіна, саме категорія «соціального капіталу» допомагає коректно описати на теоретичному рівні процес формування крупних та середніх власників у пострадянській період, відсутність кредитування реального сектору в умовах зростання залишків на кореспондентських рахунках та інш. У працях вітчизняних вчених соціальний капітал пов'язується з проведенням організаціями соціально-відповідальних дій (дослідження Я. Жаліло), база для інституалізації суспільства, формування довіри та відповідальності, розбудови платформи для проведення діалогу між державою та бізнесом (З. Варналій, О. Пасхавер, В. Карасьов, В. Фесенко, І. Акімова, В. Кредісов, Сікора В.Д., Гуравічев М.М., Архіреєв С.І.). На проблему формування соціального капіталу вітчизняні вчені звернули увагу порівняно не давно, тому у публікаціях є розбіжності у розумінні категоріального апарату. Варто відзначити, що на проблеми формування соціального капіталу більше уваги звертають політологи та соціологи, у дослідженнях з державного управління ця проблема не знайшла широкого висвітлення.

Формування мети (постановка завдання). За мету даного дослідження ставиться уточнити категорію «соціальний капітал» та визначити його вплив на економічний розвиток держави.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отримання наукових результатів дослідження. У своїх роботах засновник концептуального підходу при дослідженні соціально-економічних систем Дж. Коулман визначає категорію «соціальний капітал» як здатність людей працювати разом задля досягнення спільної мети в групах, організаціях і об'єднаннях, гармонійно поєднуючи довіру, життєздатні канали комунікації, норми і санкції [1]. Відштовхуючись від цієї ідеї, його послідовники виокремлюють три складові соціального капіталу - норми, мережу організацій та довіру, в зв'язку з чим він постає як суб'єктивний феномен, що включає цінності та настанови громадян, які обумовлюють стосунки між ними [1]. У працях П. Бур'є соціальний капітал розглядається як сукупність наявних чи потенційних ресурсів, що передбачає наявність системи у певній мірі інституціолізованих відносин взаємного розпізнавання та визнання. У його працях соціальний капітал структуровано на відносини з приводу розподілення та обміну ресурсами і відносини, що характеризують якість та кількість наявних ресурсів [2]. Концепція М.

Вулкока спирається на наступне визначення соціального капіталу – це особливості соціальної організації такі, як довіра, соціальні норми, мережі, які підвищують ефективність суспільства через полегшення координації діяльності. У такому підході вплив соціального капіталу на процеси, що відбуваються у суспільстві, може бути оцінено за такими напрямками:

- ступінь розвитку горизонтальних асоціацій;
- характер розвитку соціальних зв'язків в межах об'єднань;
- характер взаємодії між громадянським суспільством і державою;
- якість управління державними установами.

Українські науковці визначили соціальний капітал як економічний інститут зі специфічними обмеженнями і перевагами формального та неформального характеру, що забезпечує взаємодію суб'єктів господарювання на основі методологічного принципу «довіра – обов'язки без санкцій». Що означає: «я довіряю власному партнеру настільки – наскільки він бере на себе зобов'язання добровільно»[3]. У дослідженнях С. Нака та Ф. Кіфера показано, що суспільство з високою довірою більш продуктивно та ефективно за рахунок зниження неформальних платежів, підвищення дохідності інвестицій, зниження інвестиційних ризиків та полегшення доступу до банківських ресурсів [4], а це означає, що всі ресурси економіки включені у створення національного продукту.

Отже, основою формування потужного соціального капіталу є високий рівень довіри між агентами системи. При дослідженні соціального капіталу, крім довіри, у працях [1,3] виділено наступні три форми: зобов'язання та очікування, які залежать від надійності соціальної середовища; властивість соціальної структури до передачі інформаційних потоків і норм. Сутністю, яка забезпечує відмінність соціального капіталу від інших форм капіталу (людський, фізичний та інш.), заключається у його реалізації як суспільного блага, коли учасники, що створюють соціальний капітал отримують тільки невеличку його частину, - що, власне і є джерелом розвитку. Розглянемо роль кожної із форм соціального капіталу у забезпеченні економічного розвитку суспільства.

Довіра є важливою перш за все тому, що вона уможливорює ефективне вирішення дилеми колективних дій за допомогою горизонтальної соціальної самоорганізації, таким чином забезпечуючи функціонування демократичного режиму, ефективного та підзвітного уряду, а також сприяє економічному добробуту. Як найбільш дорога складова соціального капіталу, довіра необхідна в першу чергу для заможності країни загалом. У суспільстві з високим рівнем довіри звичайно вище рівень визнання публічної влади, а отже, нижче витрати на підтримку порядку. Інституціональна реформа, що впливає за змінами макроекономічних умов, проходить більш гладко, тому що скорочуються витрати на рішення соціальних конфліктів.

Аналіз складових глобального рейтингу конкурентоспроможності показує, що основним обмеженням підвищення рівня конкурентоспроможності України є інтегральний показник якості

державних, суспільних та приватних установ, який показує у який саме спосіб різні суспільства розподіляють свої переваги та несуть втрати від реалізації стратегій і програм розвитку. Україна у Рейтингу Індексу Глобальної конкурентоспроможності у 2009р. посіла 72 місце із 134 країн, що оцінювалися, при цьому за інтегральним показником розвитку державних та суспільних інститутів – 115[5, с.29, 30]. Опитування ділових кіл, що було проведено Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій¹, вказало на низьку довіру ділових кіл державним інститутам. Згідно з результатами опитування, що було проведено у серпні 2009р. компанією Noblet Media CIS PR&Communications Guide, 36% заможних українців довіряють бізнесу і тільки 8% - органам державної влади. Більшість респондентів вважають, що державна політика призводить до збільшення цін². Отже, можна стверджувати, що в українському суспільстві присутній високий рівень недовіри органам державної влади як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку громадян - фізичних осіб; проте зберігся кредит довіри громадян один до одного. Згідно з опитуванням [9], яке проводилося в Україні, було визначено, що громадяни вважають, що головними причинами розквіту корупції в Україні є те, що посадові особи розглядають свої посади як інструмент для отримання особистої вигоди. Близько 52% респондентів вважають, що корупція є виправданою у більшості ситуацій для вирішення різних питань. Отже, корупція є звичним способом життя в Україні.

Така ситуація суттєво обмежує джерела економічного розвитку держави, бо суспільство, що побудоване на довірі має більші стимули до розвитку, акумулює ресурси у фізичний капітал, більшу імовірність повернення ресурсів та накопичення людського потенціалу. Натомість, у суспільства з низькою довірою на прийняття рішень впливають родинні зв'язки та дружні відносини, тому що довіру мають тільки партнери, яких знають особисто. Низька довіра українських ділових кіл до владних інститутів відображається у низькому рівні інвестиційних ресурсів, які вкладаються у її розвиток. На початок жовтня 2009р. усього накопичувальним підсумком було освоєно капітальних інвестицій на рівні 106278,5 млн. грн., для порівняння прями інвестиції з України в економіку інших країн було здійснено за аналогічний період на рівні 6191,2 млн. дол. США., з яких 5772,6 млн. дол. США було проінвестовано у розвиток економіки Кіпру [10]. Отже, така статистика демонструє так зване явище «втечі капіталу» з країни і підтверджує недовіру вітчизняного інвестора до держави. Наслідком чого є відсутність довіри іноземних інвесторів до країни, що відображається у обсягах інвестиційних надходжень 38591,6 млн. дол. США та у рейтингу інвестиційної привабливості.

¹ Сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
<http://www.ier.com.ua/ua/dc.php>

² Пресс-релиз Noblet Media CIS PR&Communications Guide: первое в Украине специализированное исследование в сфере PR и коммуникаций
http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/presentations/noble_media_cis_pressrelease.pdf

У суспільстві, що побудоване на довірі, значно знижуються транзакційні витрати. Високі моральні норми забезпечують використання наявних ресурсів в повному обсязі та виключно за цільовим призначенням. Що надзвичайно важливо для нормального функціонування соціальної та гуманітарної сфер, зокрема сфера охорони здоров'я, освіта, робота органів державної влади та інш.

Зараз в Україні спостерігається ситуація, коли пересічний громадянин не розуміє роль і функції держави і за реалізацію власних конституційних прав сплачує подвійну плату: перший раз у вигляді податків, якими оподатковується результат його праці; і вдруге, коли сплачує безпосередньо співробітнику, який його обслуговує. Наприклад, згідно зі ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно [6]. Потребує уточнення останнє речення, що державні заклади охорони здоров'я фінансуються за рахунок видатків державного бюджету, дохідна частина якого на 70,8% формується за рахунок податкових надходжень (ПДВ, акцизний збір, податок на прибуток підприємств)[7,с.67]. Отже, громадянин, вже опосередковано заплатив за медичне обслуговування. Згідно з результатами дослідження Єврокомісії ASSPRO СЕЕ, яке здійснюється в Україні з 2007р., витрати домогосподарств на послуги охорони здоров'я (як частка від загальних витрат на охорону здоров'я) сягають 40%. Причому, за попередніми оцінками, платежі «з кишені» в установах державної або комунальної форм власності здійснюються в півтора разу частіше, порівняно з такими в приватних клініках. Більш того, доходи медичного персоналу на 90% залежать від неформальних платежів. Іншими словами, лікар, котрий отримує 500 гривень офіційної зарплати, «з конверта» виймає 5000 гривень [8]. Звернемо увагу, що оподатковується офіційний дохід лікаря у 500 грн., 5000 грн. повертається в економіку тільки через подальше споживання. Аргумент щодо того, що неформальні платежі є результатом низької заробітної плати лікаря спростовується наступним результатом зазначеного дослідження. Результати дослідження показують також, що запровадження формальних платежів за медичні послуги зовсім не усуває системи неформальних платежів. Досвід країн Центральної і Східної Європи, де було впроваджено систему формальних платежів, переконує, що систему неформальних платежів при цьому не було ліквідовано. Іншими словами, ми маємо систему, коли людям доводиться платити двічі. Введення формальної плати не змінює ситуації через те, що лікарі вже звикли отримувати неформальну плату за власні послуги, тобто через морально-етичні якості – рівень розвитку соціального капіталу.

Варто зазначити, що наведено приклад зі сфери охорони здоров'я тому, що у цій сфері вперше на території України зроблено спробу оцінити рівень неформальних платежів. У той же час вважаємо за необхідне, звернути увагу на те, що дана проблема притаманна й іншим сферам: професійної підготовки, спілкування з органами державної влади, представниками судової влади, але системних досліджень щодо рівня неформальних платежів у цих сферах не робиться. Згідно з загальнонаціональним дослідженням в рамках програми USAID, 67% опитаних українців, котрі мали справу з державними посадовими особами в Україні, упродовж останніх 12 місяців, зазначають, що були безпосередньо втягнуті у корупційні дії у тій чи іншій формі. Близько 40% тих респондентів., які сплачували хабарі в університетах, зазначали, що це стосувалася процесу вступу до університету. Біля 37% респондентів, які протягом останніх 12 місяців спілкувалися з представниками ДАІ, зазначили, що або від них вимагали хабарі або вони давали їх добровільно, аби отримати чи поновити права водія, пройти техогляд, зареєструватися або поновити дозвіл на автомобіль, а також отримати правильний рапорт про ДТТ[8]. Отже, спостерігається викривлення моральності суспільства, а це суттєво знижує якість соціального капіталу.

Згідно з концепцією Ф. Фукуями, соціальний капітал – це підтвержені неформальні норми, які сприяють співробітництву між двома та більшою кількістю індивідуумів. Отже, надзвичайно важливими є «не писані правила» - норми, які забезпечують не формальне управління, слугують фундаментом відносин та виховання молодого покоління. Система норм та правил, що панують у суспільстві спонукають кожного члена зважати на колективні інтереси, поступаючись власними, тому ціла низка завдань може виконуватися при частковій оплаті або зовсім безоплатно (як благодійний внесок, громадські роботи, виконання громадянського боргу).

Висновки. Таким чином, незадовільні темпи економічного розвитку України, крім суто економічних чинників, пояснюються суттєвим впливом гуманітарного чинника – рівнем соціального капіталу суспільства. Виходячи з існуючих наукових концепцій, «соціальний капітал» - це ресурс в який конвертуються відношення між учасниками соціальної взаємодії, які характеризуються відповідальністю та довірою. Довіра та відповідальність забезпечують консолідацію суспільства та виконують мобілізаційну та мотиваційну функції, що надзвичайно важливо в процесі економічного розвитку. Важливо відмітити, що поряд з високим рівнем довіри між членами суспільства, високий рівень розвитку соціального капіталу забезпечує довіру до державних установ та інститутів. Що зменшує рівень тінізації економіки, активізує інвестиційні процеси, зменшує рівень корупції та обсяги неформальних платежів у різних сферах і у такий спосіб забезпечує якісний економічний розвиток.

Використані джерела інформації:

1. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий// Общественные науки и современность. – 2001. - № 3. – с.121-139.
<http://89.249.21.76/data/217/076/1232/011kOULMAN.pdf>
2. Bourdieu P. The forms of capital// Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. – N.Y. – 1985. – P. 241-258
3. Горожанкина М.Е. Экономический институт в контексте теории социального капитала// Научные труды ДонНТУ. Серия Экономическая. Выпуск 70- 2004. – с. 70-76
4. Knack S., Keefer P. Does Social Capital have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation// Quarterly Jprnal of Economics. 1997
5. Звіт про Конкурентоспроможність України 2009. Фонд «Ефективне управління». – Копірайт. – 2009. – с. 230
6. Конституція України із змінами і доповненнями, редакція від 30.09.2009
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>
7. Бюджетний моніторинг. Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2009р./[Щербіна І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К.: 2009. – 141с.
8. Stepurko T., Gordeev V., Tomini S., Pavlova M., Gryga I., Groot W. Informal patient payments: Concepts and challenges <http://www.assprocee2007.com>
9. Стан корупції в Україні. Результати загальнонаціонального дослідження 2007. – травень 2007. – Menegement Syastem international. – 30с.
10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.

УДК 351: 002.8

Черленяк І.І.,

к.ф.-м.н., ст.н.с,
доцент УжНЦ КНТЕУ

СИНЕРГЕТИКО-СИСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. В роботі розглянуто проблему створення концептуального містка між наукою «синергетика» та наукою «державне управління». Представлено основи нового синергетико-системологічного підходу, придатного для описання феноменів самоорганізації в системах інституціонального типу.

Аннотация. В работе рассмотрена проблема создания концептуального моста между наукой «синергетика» и наукой «государственное управление». Представлены основы нового синергетико-системологического подхода, пригодного для описания феноменов самоорганизации в системах институционального типа.

Annotation. We consider the problem of creating a conceptual bridge between science "Synergetics" and science "public administration". Presents the foundations of a new synergetic approach suitable to describe the phenomena of self-organization in systems of institutional type.

Постановка проблеми. Синергетика пропонується її засновниками та розробниками як універсальний міждисциплінарний підхід до описання процесів самоорганізації складних багатоелементних системах [1]. Соціум та державне управління відноситься до типу складних багатоелементних